

УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Магістерська програма екуменічних студій

Християнська етика

**ВЧЕННЯ ПРО ЧЕСНОТИ
У СВЯТООТЦІВСЬКІЙ ТРАДИЦІЇ СХІДНОЇ ТА ЗАХІДНОЇ
ЦЕРКВИ
НА ОСНОВІ ТВОРІВ
МАРКА ПОДВИЖНИКА ТА ЙОАНА КАСІЯНА РИМЛЯНИНА**

Магістерська робота

Студентка: с. Георгія Галина Припутницька

Науковий керівник: Віктор Жуковський

Канд. філос. н., ліцензований магістер богословія

Львів 2011

ЗМІСТ

Вступ	4
Розділ 1. Життя та твори подвижників благочестя	10
1.1. Життєпис Марка Подвижника.....	10
1.2. Життя Йоана Касіяна Римлянина.....	14
Розділ 2. Богослов'я чеснот Марка Подвижника	20
2.1. Загальна характеристика вчення преподобного Марка.....	20
2.2. Внутрішній подвиг в залежності від мисленого місця ума.....	22
2.2.1. <i>Противприродний стан ума</i>	23
2.2.2. <i>Природний стан ума – стяжання чеснот</i>	24
А. Початок подвигу.....	25
Б. Тілесні чесноти та заповіді.....	27
В. Зусилля волі.....	30
Г. Діяння ума та розуму.....	34
2.2.3. <i>Надприродний стан – молитва-споглядання</i>	37
2.3. Есхатологічний вимір чесноти. Чеснота як нагорода.....	41
Розділ 3. Богословське вчення про чесноти Йоана Касіяна Римлянина	44
3.1. Поняття «добро», «зло», «середнє» у творах Касіяна.....	44
3.2. Духовна анатомія людини.....	45
3.2.1. <i>Єдина чеснота – стан первісної людини</i>	46
3.2.2. <i>Внутрішня боротьба – ознака гріховної недуги</i>	47
3.2.3. <i>Духовне життя – це життя чеснотливої особи</i>	49
3.3. Шлях духовної боротьби – початок спасіння.....	51

3.3.1. <i>Пристрасті – недуги душі</i>	52
3.3.2. <i>Вибір правильної мети та способів подвижництва. Усиновлення</i> ..	54
3.3.3. <i>Свобода вибору добра</i>	58
3.4. <i>Характеристика честоти</i>	61
3.5. <i>Значення чеснот</i>	62
Висновок	66
Список використаної літератури	73

ВСТУП

Так, я бачив у Єгипті отців, що жили на землі і провадили життя небесне. [...] Завдяки їхнім чеснотам існує світ. Але найдивовижнішим є те, що зазвичай все прекрасне є рідкісним і важким, а їх і за кількістю багато, і за чеснотами вони незрівнянні¹. [...] Ми бачили там багато, багато святих отців, що отримали від Бога різноманітні види благодаті: дар розуміння слова Божого, дар здержливості, дар знамень і великих чеснот...²

Як образ Божий людина – володар творіння і одночасно цілий «мікрокосмос»³. Це поняття мікрокосмосу включає, по-перше, єдність розумного та чуттєвого, по-друге, Богом дане завдання удосконалення цієї єдності. Людина – це духовно-душевно-тілесний комплекс. Ні тіло без душі, ні душа без тіла не є людиною. Основне завдання людини і мета її життя – прославляти Господа, дякувати, творити. Це діяння духовні, які здійснюються в гармонії з душевними і тілесними трудами. Як досягнути цієї гармонії, щоб дух людський міг зростати, приліплюючись до Господа, наповнюючись силою Святого Духа? Це шлях просвітлення та оздоровлення вражених гріхом тілесних та душевних сил людини. Зцілені душа і тіло процвітають чеснотами. Отже, чесноти – це характерні властивості оздоровленої, «зліпленої до купи» людини. Коли вона є позбавлена влади гріха над собою? Це довгий внутрішній процес, це подолання пристрастей як гріховних звичок. ~~Відновлення здорової природної чесноти виявляється у щоденній поведінці і вчинках.~~ Тому таке велике значення має особистий подвиг, націлений на отримання внутрішньої єдності. Тільки така особа може бути повноцінним, оздоровчим учасником у всіх суспільних процесах, у церковному житті, особливо коли ми говоримо про єдність у Церкві.

Умертвлення аскетів – це не убивання якоїсь частини душі, яка є враженою гріхом, на кшталт хірургічного втручання, коли хворий орган потрібно видалити. Аскеза веде до оздоровлення, переображення енергії зла, поганих звичок на прагнення бути з Богом, на бажання отримувати від

¹ Руфін пресвітер *Життя пустинних отців*. Львів 2007. ст. 46

² Руфін пресвітер *Життя пустинних отців*. ст. 80

³ Й. Мейендорф *Византийське богослов'є*. Минск 2007 ст. 205

джерела досконалості, любові і добра силу творити, або воплочувати в матеріальному світі ці дари Духа Святого. П. Євдокімов дає таке коротке визначення – «аскеза спрямована на підпорядкування матеріального духовному й містить у собі аскетичну реабілітацію матерії»⁴. Тому для Святих Отців чесноти ніколи не були ціллю подвигів чи збірником засад моральної поведінки. Хоча в багатьох аспектах святоотцівська наука про чесноти перегукується з поняттями етики і моралі. Однак Отці не сприймали чесноти відокремлено від загального діла спасіння. Чеснотливе життя завжди сприймалося як щось належне для тих, хто хоче спастися. Велике значення, отже, надавалося наміру, безсумнівному прагненню Бога, а не тому, щоб мати бездоганну поведінку або набір необхідних добрих справ. Не знаходимо навіть однозначного визначення, що таке чеснота. Ці поняття переплітають з ділом спасіння, оздоровлення, Божим промислом та людськими досягненнями. Такого інструментального підходу немає як у творах Марка, так і в Касіяна. Епоха раннього християнства взагалі мало має спеціалізації. Отці говорять про чесноту з таких точок зору:

- чеснота як дар Божий; вона закладена в серці людини, є причиною і поштовхом до праведного життя, яке розвиває, помножує цей дар.
- чесноти здобуваються великими трудами та зусиллями. Це праця тіла. Тоді говоримо про тілесні зовнішні чесноти: піст, умиртвлення, молитва з колінноприклонінням, чужання, ~~фізична праця, діла милосердя. Також задля душевного труду – боротьби з пристрастями~~ – подвижники здобувають чесноти душі: справедливість, мудрість, доброту, співчуття, мужність, розсудливість та ін.
- чеснота є знаком перемоги, нагородою, прикрасою тих, хто змагається до життя у Божому світі, у правді і любові.

Ці різні підходи до трактування чеснот з першого погляду можуть здаватися і такими, що заперечують себе взаємно. Однак такий антиномічний підхід Отців до опису поставленої проблематики вводить читача у глибше розуміння чесноти. Все, що має людина вяснити про Божі

⁴ П. Євдокімов *Незбагненна Божя любов*. Київ 2004. ст. 46

речі, має відтінок антиномії. Неможливість вкласти у рамки логіки науку про чесноти також вказує на божественний характер, причасність Божого життя в житті чеснотливої людини.

Твори Марка Подвижника написано більш простим стилем без систематизації. Є багато місць, які важко трактувати однозначно. Це є відбиток знання, яке здобувалося з життя. Це теорія споглядання. І, можливо, щоб до кінця збагнути зміст цих слів, потрібно пройти практику життя Марка. А що ми не маємо такого дерзновення жити пустельниками, не повинно і відкидатися незрозумілості чи протиріччя тільки через їхню непослідовність (з нашої точки зору⁵). Твори Йоана Касіяна викладено більш системно, він писав у поширений спосіб своєї епохи, як переказ про життя отців єгипетської пустині. Однак критичні огляди його вчення говорять про переосмислення, підбір свідчень для написання того чи іншого листа, що говорить про те, що це не просто переказ, а навчання, виклад богословської позиції Касіяна як автора своїх писань.

Різниця між отцями Марком та Касіяном не стільки у способі їхнього богословствування, скільки у відмінності їхніх монаших шляхів. Вони були заможними, освіченими, прийшли в монашество молодими, захоплені тільки невгамовним прагненням досконалості ради любові до Бога, стали вчителями і наставниками інших, написали твори, які передають їхню духовну мудрість протягом другого тисячоліття. Однак Марко провів увесь свій монаший подвиг у самотності, віддаючись молитві та розважанню над Святим Письмом. І тепер немає послідовників його способу життя, хоч і колись їх було небагато. Йоан Касіян бажав усамітнення, що на певний час було для нього наче духовним університетом, після якого він перебував у вирі подій церковного життя. Касіян був не лише наставником, але й адміністратором двох монастирів, тобто вів активний спосіб життя, «мудро поєднуючи кеновію з анахоретством, ставлячи аскетизм на службу Богові та людям, на службу любові».⁶ Але наскільки цілісно він зумів пронести ту науку, яку здобув у пустині, через усі свої випробовування, засвідчило його життя, випробуване, як золото, що підтвердило істинність Одкровення, дарованого на горі пустельного життя. А значить, це вчення є живим і діяльним, таким, що відкриває духовну «анатомію» людини, її потреб, прагнень, її краси та вищого призначення.

⁵ *Добротолубие*. Том 1. Свято-Троицкая Сергиева Лавра 1992. ст. 467

⁶ Скурат К.Е. *Великие учителя Церкви*. Клин 1999. ст. 150

Мета даної праці – дослідити і систематизувати підходи до розуміння чеснот у творах Марка Подвижника та Йоана Касіяна Римлянина, авторів початку V ст., богословські твори яких ввійшли в основоположний пласт патристичної літератури ранньої Церкви.

Об'єктом даного дослідження є тема благочестя в богословській спадщині Отців Церкви. Відтак, *предметом* дослідження є вчення про чесноту у творах Марка Подвижника та Йоана Касіяна Римлянина.

Актуальність даної теми, зацікавлення нею може бути корисним для сучасного християнина, який перебуває під впливами новітніх досліджень природничих та філософських наук, що прагнуть утвердити самодостатність людини. Розуміння своїх глибоких внутрішніх потреб та можливостей є потрібне кожній людині для її повноцінного життя. Пізнаючи себе, людина краще може розуміти інших; докладаючи зусиль для свого внутрішнього розвитку, більше може віддавати, бажати ділитися, спілкуватися, жити для ближніх. Таким є діяння любові, яка є вершиною всіх чеснот, Любові, яка є життям Пресвятої Трійці, яка має у своїй природі здатність поширюватися, віддавати, творити. Тому так важливо для цілої Церкви, для суспільства взагалі прагнути того, щоб кожен міг бути досконалим; важливо відкривати красу, скарби чеснот, щоб людство загалом і кожен особисто могли входити в життя божественне, життя єдиної чесноти, життя любові.

Шляхи до цієї мети людство завжди пропонувало дуже різноманітні. Важливо, отже, знати вірний шлях, яким пройшли багато святих, твори двох з них ми будемо аналізувати у даній праці. Належна оцінка церковної традиції у підході до питань морального життя потрібна для повернення ідентичності нашої Церкви, для ведення міжконфесійного діалогу та для свідчення Євангелії в сучасному світі. Адже, прагнення єдності – це, насамперед, духовний пошук. Специфіка цього пошуку, що чеснота у ньому є не менш важлива. Отці Марко та Йоан постійно провадили свій духовні шукання, які можливо не виглядали успішними з земної точки зору. Але вони не знеохочувалися та прагнули пізнавати глибше та трудитися більше. Результати їхньої праці стали здобутком для незліченної кількості їхніх послідовників. Вони для нас стають живим прикладом у нашому прагненні духовних скарбів, єдності, сповненні Божої волі.

~~Праця складається зі вступу, трьох розділів з підрозділами, висновків та списку літератури.~~

Перший розділ *Життя та твори подвижників благочестя* – це дані про життя Марка Подвижника та Йоана Касіяна Римлянина. Зібрано ці дані на основі свідчень історичних письменників IV-V ст. - Созомена, Генадія, Руфіна, Паладія. Для висвітлення подій, характеру аскетичного, церковного життя епохи раннього монашества також використано сучасні дослідження відомих богословів П. Євдокімова, С. М. Заріна, Й. Мейендорфа, А. І. Сидорова, Ч. Дервас (Ch. Derwas), Т. Шпідліка (T. Špidlík) та інших. Систематизація творів, вчення та історичних згадок про Марка Подвижника проведена такими дослідниками як Ф. Гумилевський, С. А. Давидова, о.д-р. В. Лаба, Д. Плакида, Г. В. Флоровський, Г. Дюран (G.-M. de Durand), посилання на які подані також у другому розділі даної праці. Для аналізу даних про життя та твори Йоана Касіяна використано матеріали досліджень К. Е. Скурата, Ф. Поздеевского, Д. Ферберна (D. Fairbairn), Ф. Шаффа (Ph. Schaff), С. Стіварта (C. Stewart), також подано посилання цих авторів на інші відомі джерела. Віднайдення життєписів Отців свідчить про історичність авторів досліджуваних нами творів, про те, що це не були легендарні особи. Також їхній життєвий досвід надає вагомості їхньому вченню. У другому розділі *Богословія чеснот преподобного Марка Подвижника* розглядаємо вчення про чесноти цього автора за виданням його творів в українській мові – перший том *Добротолубія* (Львів 2009), *Св. Ісаак Сирійський, св. Марко Подвижник, св. Філотей Синайський* // Духовна спадщина Святих Отців том сьомий (Львів 2007) та використано російську збірку творів Марка Подвижника *Слова духовно-нравственные преподобных отцев наших Марка подвижника, Исаии отшельника, Симеона Нового Богослова* (Москва 1995). Третій розділ магістерської роботи називається *Богословське вчення про чесноти Йоана Касіяна Римлянина*. У нашому дослідженні будемо посилатися на сучасне українське видання грецького *Добротолубія*, другий том (Львів 2009) та книгу Йоан Кассиан Римлянин *Писання* (Свято-Троїцька Сергієва Лавра 1993).

За *принципи методологічних досліджень* у праці взято об'єктивність, системність, історичність. У даній роботі буде застосовано *методи* аналізу та синтезу, а також описовий, порівняльний та хронологічний методи.